

<https://doi.org/10.53231/LZAV.21.4.6>
Iesniegts/Submitted: 23.10.2021.

DOKUMENTĀRĀ MANTOJUMA STARPDISCIPLINĀRĀS PERSPEKTĪVAS

Dagnija Baltiņa

Dagnija.Baltina@Inb.lv

Vija Daukšte

Vija.Daukste@Inb.lv

Mārtiņš Mintauris

Martins.Mintauris@Inb.lv

Atslēgvārdi: *kultūras mantojuma teorija, dokumentārais mantojums, bibliotēku speciālie krājumi, mantojuma sociālā nozīme*

Rakstā aplūkoti rezultāti, kas iegūti, 2018.–2021. gadā Latvijas Nacionālajai bibliotēkai sadarbībā ar Vidzemes Augstskolu īstenojot valsts pētījumu programmas (VPP) “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projektu “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību”. Konceptuāli izvērtēts dokumentārā mantojuma jēdziens, saistot to ar kultūras mantojuma diskursu mūsdienās, kā arī akcentējot dokumentārā mantojuma liecību kā vēstures avotu nozīmi, veidojot jaunu izpratni par Latvijas vēstures izpētes perspektīvām un iekļaujot tajās problēmjasautājumus, kas saistīti ar sociālajām grupām un kopienām, kuru loma Latvijas vēsturē līdz šim ir pētīta fragmentāri vai joprojām tiek uzverta ar aizspriedumiem.

Ievads: kultūras mantojuma pētniecība

Kultūras mantojums pieder pie tiem sabiedrībā populārajiem jēdzieniem, kas tiek lietoti dažādos kontekstos, pielāgojot tos gan akadēmisko pētījumu mērķiem, gan politiskās prakses vajadzībām, gan arī uzdevumiem, kas saistīti ar pagātnes kultūras liecību saglabāšanas un jaunas interpretācijas nepieciešamību. Mūsdienās kultūras mantojuma izpratne ir būtiski paplašinājusies: ja 19. un 20. gadsimta mijā Rietumeiropas tradīcijā par kultūras mantojumu uzskatīja izcilākos

tēlotājas mākslas paraugus un kultūrvēstures materiālās liecības, kas saglabājušās no pagātnes, tad mūsdienās kultūras mantojums ietver arī nemateriālo mantojumu un daudzas materiālā mantojuma dimensijas (piemēram, industriālo mantojumu, dabas mantojumu, dažādas ikdienas dzīves prakses, kas atrodas materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma saskares zonā), kuras agrāk pastāvēja ārpus šī jēdziena ietvariem. Mūsdienu postindustriālajā informācijas sabiedrībā, kurā aizvien lielāku nozīmi iegūst informācijas jeb datu aprīte un interpretācija, kultūras mantojums

no ekskluzīvas nacionāla vai globāla mēroga kultūras vērtību izlases ir kļuvis par daļu no sabiedrības ikdienas dzīves — kultūras mantojums ir iekļauts ikdienas komunikācijas tīklos, tas ir kļuvis pieejamāks —, bet vienlaikus tam ir nepieciešama jauna interpretācija, kas paskaidrotu kultūras mantojuma vērtību un tās nozīmi jaunajos apstākļos.

Kultūras mantojuma simboliskā nozīme mainās kopā ar mantojuma ikdienišķās vai lietišķās vērtības izpratni. Tādēļ mantojuma instrumentalizācijas uzdevums mūsdienās ir samazināt tādu mantojuma vērtības izpratni, kas sakņojas binārajā opozīcijā, nošķirot “mūsu” vērtīgo mantojumu no “svešā”, nevērtīgā, mantojuma, jo šāda nostāja padara problemātisku pašu kultūras mantojuma jēdzienu. Sociālā konstruktīvisma pieejā kultūras mantojums ir viss, kam mēs piešķiram mantojuma vai pieminekļa apzīmējumu, un vienlaikus tas nav nekas konkrēts, jo mantojuma definīcijai šķietami nav stingri pamatotu robežu. Šāda situācija var būtiski ietekmēt sabiedrības izpratni par kultūras mantojuma nozīmi vispār, jo mantojuma jēdziens kļūst atkarīgs no mainīgas konjunktūras, tas zaudē savu “pārlaicīgo” statusu un to var pakļaut politiskām un ideoloģiskām manipulācijām. Tādējādi viens no aktuālajiem jautājumiem kultūras mantojuma teorijā mūsdienās¹ ir saistīts ar problēmu: kā saglabāt kultūras mantojuma universālās vērtības kritērijus apstākļos, kad aprakstošu mantojuma un tā tipoloģisko grupu definīciju vietā stājas kritiski reflektējoša attieksme pret visām mantojuma vērtības kategorijām un kritērijiem? “Kultūras mantojums” kā noteiktu vērtību kopuma apzīmētājs no ekspertu definēta, preskriptīva jēdziena ir pārvērties par interpretācijas objektu, kas pastāvīgi ir definējams no jauna, ikreiz pārskatot ne tikai mantojuma objektiem piemītošās pazīmes, kuras nosaka mantojuma objektu vērtību, bet arī izvērtējot pašu kultūras mantojuma jēdziena saturu. Turklāt mūsdienās mantojuma interpretēšanā ir iekļautas dažādas sabiedrības grupas, kas

izvirza atšķirīgus vērtību kritērijus, tādēļ kultūras mantojuma vērtība vairs nav pašsaprotama, to nepieciešams aktualizēt atbilstoši situācijas izmaiņām.

Līdz ar kultūras mantojuma jēdziena satura paplašināšanos parādās arvien jauni mantojuma “veidi” un tipoloģiskās grupas, notiek pāreja no izpratnes par mantojumu kā vērtīgu priekšmetu kopumu uz izpratni par mantojumu kā sociālo attiecību kopumu. Tādējādi svarīgu nozīmi iegūst sinerģija kā kultūras mantojuma vērtību veidojošo elementu sadarbība, kurā visu elementu kopīgās iedarbības efekts ir spēcīgāks par šo elementu atsevišķās iedarbības summu.² Sinerģija kāpina un pastiprina katra kultūras mantojuma vērtības pamatā esošā elementa nozīmi. Pie šādiem kultūras mantojuma vērtības pamatelementiem var pieskaitīt cilvēka darbības nozares, kurās tiek veidota mantojuma nozīme sabiedrībai: tā ir mantojuma pētniecība un mantojuma pielietojums ikdienas dzīves situācijās, piešķirot mantojuma objektiem sociāli pamatotu vērtību. Akadēmiska mantojuma pētniecība tiecas integrēt dažādas pieejas kultūras mantojuma interpretācijā, ieskaitot digitālo humanitāro zinātņu iesaisti mantojuma vērtības apzināšanā un popularizācijā.³ No visa plašā kultūras mantojuma tipoloģijas klāsta, kādu mūsdienās pazīst kultūras mantojuma teorija, īpaša nozīme pētniecības metodoloģijas kontekstā ir dokumentārā mantojuma jēdzienam, kas atrodas šī raksta uzmanības centrā.

Dokumentārais mantojums: jēdziens un tā pielietojums

Kultūras mantojuma objekti jeb pieminekļi ir iesaistīti daudzveidīgās sociālajās attiecībās. Sākotnējās pieminekļa jēdziena definīcijas, kas ir spēkā arī šodien, izcelsme ir saistīta ar latīņu valodas vārdu “*monumentum*”: pieminekļis kalpo kā atgādinājums par vēsturisko notikumu un personu nozīmi.⁴ Šis atgādinājums nekad nav politiski neitrāls, jo ar to ir saistīta pieminekļa sociālā

funkcija — leģitimēt noteikta veida pagātnes interpretāciju. Tādēļ kultūras mantojums nav tikai pagātnes artefaktu un tradīciju kopums, kas tiek saglabāts kā vēstures ilustrācija. Pieminekļi uztur saikni ar sabiedrībai nozīmīgiem pagātnes notikumiem, tie ir vēsturiskās identitātes “būvmateriāls”, un ikviens kultūras mantojuma objekts vienlaikus ir arī daļa no sabiedrības dzīves, tātad arī daļa no šodienas politikas.

Starpdisciplinārā pieeja kultūras mantojuma pētniecībā piedāvā jaunu interpretāciju ne tikai atsevišķām mantojuma grupām, bet arī izpratnei par mantojumu kopumā. Kultūras mantojums ir sabiedrības kultūras atmiņas⁵ sastāvdaļa, kas atspoguļo mūsu attieksmi pret savu pagātņi, jo mantojums sniedz iespēju identificēties ar tām vēstures norisēm, kas atrodas ārpus indivīda pieredzes ietvariem. Kultūras mantojums ir tās liecības par pagātnes dzīvi, kas tiek pamanītas un atzītas par vērtīgām, raugoties no tagadnes perspektīvas. Vēsturnieks Patriks Hatons (*Patrick Hutton*, dz. 1942) aplūko atmiņas politiku, atzīmējot, ka šodien “.. tā pagātne, kuru mēs atzīstam par atcerēšanās vērtu, tiek atvērta dažādām, pat personīgām interpretācijām”, sabiedrībai tiecoties “rekontekstualizēt vēsturiskās atmiņas vietas tā, lai atklātu agrāk noliegto spriedzi — apliecinātu iepriekš ignorēto sociālo grupu, postošu konfliktu un neatrisinātu jautājumu nozīmi.”⁶

Teiktais visnotaļ attiecas arī uz relatīvi jaunu un tādēļ vēl samērā maz pētītu kultūras mantojuma kategoriju: dokumentāro mantojumu. Tieši šis mantojuma kategorijas zinātniski pētnieciskā potenciāla apzināšanai un izmantošanai bija veltīts valsts pētījumu programmas projekts “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību”, ko 2018.–2021. gadā īstenoja Latvijas Nacionālā bibliotēka sadarbībā ar Vidzemes Augstskolu Valmierā. Projekta centrā bija nepieciešamība apgūt jaunas pieejas kultūras mantojuma izpratnē un pielietojumā, lai

rastu jaunas zināšanas un rosinātu konceptuālas diskusijas par to, kādas ir dokumentārā mantojuma pievienotās sociālās vērtības perspektīvas,⁷ kā arī lai papildinātu klasisko dokumentārā mantojuma kanonu ar vērtīborientētu arhīva un bibliotēku dokumentu krājumu analīzi.

Dokumentārais mantojums kultūras mantojuma disciplīnas ietvaros parādās UNESCO (Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas) ekspertu diskusijās kā jēdziena “kultūras mantojums” paplašinājums, tam vienlaikus sašķeļoties sīkākos mantojuma tipoloģisko grupu apzīmējumos — materiālais, nemateriālais un dokumentārais mantojums. Latvijā šis termins ienāk faktiski vienlaikus līdz ar tā starptautisko aprobāciju UNESCO programmas “Pasaules atmiņa” ietvaros 20. gadsimta 90. gadu sākumā.

Kultūras mantojuma jomu kopumā raksturo jēdzieniska atvērtība. Kultūras mantojuma jēdzieni bieži tiek definēti caur piemēriem, atsaucēm vai uzskaitījumu. Līdzīgi ir arī ar dokumentārā mantojuma jēdzienu. Turklāt bieži kultūras mantojuma jēdziens dažādos dokumentos apzināti netiek konkretizēts. Arī par dokumentāro mantojumu ir pieejams apraksts, bet nav iespējams atrast tā definīciju. Tam ir dažādi iemesli. Pirmkārt, to noteica sākotnējais priekšstats, ka dokumentārā mantojuma jēdziens attiecas uz sabiedrībai nepieejamām dokumentu krātuvēm un tikai eksperti, kas ar to strādā, apzinās un saprot, par ko ir runa. Otrkārt, sava nozīme bija arī tam, ka pašu dokumentārā mantojuma glabātāju vidū valdīja neviennozīmīga attieksme pret to, vai un cik lielā apmērā, piemērojot dokumentiem mantojuma diskursu, padarīt tos pieejamus plašākai sabiedrībai. Mantojuma jēdziena piemērošana visām arhīvu un bibliotēku kolekcijām pašu arhīvistu un bibliotekāru vidū radīja bažas, ka viņu pieejas varētu apšaubīt, turklāt arī interesenti no malas varētu iejaukties šajā “privāto” dokumentu pasaulē un to vērtēšanā.⁸

Mišels Fuko (*Michel Foucault*, 1926–1984), analizējot vēstures nozares attīstību, uzsvēra, ka dokumenti ne tikai artikulē noteiktu saturu, bet arī veido noteiktu vēstures uztveres perspektīvu,⁹ un mantojuma jēdziena piemērošana dokumentu teorijai šo ideju papildina. Pieņemot dokumentu kā mantojumu, iespējams ne tikai veidot šī dokumenta aktuālo interpretāciju mūsdienu vajadzībām, bet arī analizēt pagātnē izdarītās izvēles, lietu izpratni un sociālo noskaņojumu, kas noteicis šī objekta mantojuma statusu. Ne velti programmas “Pasaules atmiņa” vadlīnijās ir uzsvērts, ka dokumentārā mantojuma objekti ir radušies apzināta dokumentēšanas procesa rezultātā.¹⁰ Tādējādi tieši dokumentārais mantojums, ļaujot ielūkoties cilvēces intelektuālo atklājumu un sasniegumu evolūcijā, kalpo par pārējo mantojuma diskursu pamatotāju un izgaismotāju.

Iepriekš minētais lieliski izskaidro, kāpēc dokumentārā mantojuma jēdziena konceptuālai izpratnei ir nepieciešama starpdisciplināra pieeja ar dažādu dokumentārā mantojuma konstruēšanas piemēru analīzi. Pirmkārt, to var veikt terminoloģiski, meklējot kultūras mantojuma jēdziena sinonīmus (kultūras mantojums; kultūras pieminekļi; kultūras īpašums). Šajā gadījumā mantojuma jēdziens darbojas kā kultūras/dokumentu nozīmības pastiprinātājs. Otrkārt, dokumentāro mantojumu var aplūkot retrospektīvi, izmantojot dokumentu teorijas un vēstures avotu pētniecības atziņas. Vēsturiski dokumentārā mantojuma formulējuma attīstību var attēlot, izmantojot šādu jēdzienisko pēctecību: rakstītie avoti un manuskripti — rakstītie pieminekļi — dokumenti — dokumentārais mantojums. Treškārt, dokumentārā mantojuma jēdzienu iespējams konstruēt, apgūstot un kritiski izvērtējot starptautiskajos dokumentos, piemēram, jau minētajā UNESCO programmā “Pasaules atmiņa”, ietvertos šī jēdziena skaidrojumus. Arī UNESCO programmas nosaukums savā ziņā ietver dokumentārā mantojuma jēdziena skaidrojumu:

dokumentāro mantojumu uztver kā cilvēces atmiņas — informācijas un zināšanu — kodolu. Ceturtkārt, var izmantot empīrisko pieeju, vērtējot objektus, kas starptautiskajā līmenī ir tikuši pieņemti vai atzīti kā dokumentārais mantojums, un definēt dokumentāro mantojumu, izmantojot šādus kritērijus: 1) hronoloģisko principu; 2) informācijas nesēja materialitātes principu; 3) tematisko principu.

Tāpat kā kultūras mantojuma historiogrāfiju, arī ar dokumentāro mantojumu saistīto zināšanu bāzi starptautiskajā līmenī raksturo izteikta starpdisciplināritāte, un, tieši tāpat kā visu kultūras mantojuma disciplīnu, to ietekmē konceptuālas diskusijas par mantojuma jēdzienu un tā interpretācijas iespējām. Dokumentāro mantojumu skata dažādu zinātnes nozaru — arhivistikas, bibliotēkzinātnes, ģeogrāfijas, antropoloģijas, mākslas vēstures, filozofijas, semantikas, informācijas zinātnes, datorzinātnes, muzeoloģijas u. c. — kontekstā. Tomēr, lai gan par kultūras mantojumu pieejams plašs un daudzdimensionāls publikāciju klāsts, izpratne par dokumentāro mantojumu teorētiskajā literatūrā ir sadrumstalota un ierobežota: līdz šim tas reti izmantots pētniecības konceptualizēšanai ārpus dokumentu teorijas¹¹ un vēstures pētījumiem, kur dokumentu parasti identificē ar vienu no rakstīto vēstures avotu veidiem.¹² Dokumentu teorijas speciālists ar ilggadēju bibliotekāra pieredzi Lielbritānijā un ASV Maikls Baklends (*Michael Buckland*, dz. 1941) ir postulējis atvērtu dokumenta jēdziena definīciju, atzīmējot trīs galvenās pieejas, kas padara objektu par dokumentu: 1) konvencionālo pieeju: objekts ir radīts kā dokuments ar apzināti veidotas informācijas vienības nozīmi, 2) funkcionālo pieeju: objekts kļūst par dokumentu vai iegūst dokumenta statusu tā satura nozīmes dēļ un 3) semiotisko pieeju: ikviens objekts, kas neietilpst iepriekš minētajā pirmajā vai otrajā kategorijā, var tikt uztverts kā dokuments atkarībā no tā lietojuma konteksta. Dokuments ir liecība, kuras vērtību nosaka tās autentiskums un informatīvais potenciāls,

līdz ar to dokumentārais mantojums aptver ļoti plašu pagātnes dzīves liecību spektru. Lai gan šī pieeja spēj virzīt uz priekšu diskusijas par to, kas ir dokuments, tā nemaz neskar vērtības aspektu dokumentārā mantojuma ietvaros.

Vērtības aspektu attiecībā uz dokumentiem strauji ir aktualizējusi digitālā vide digitālās informācijas vienību ilgtspējīgas saglabāšanas un izmantošanas ziņā un, izstrādājot informācijas avotu izmantošanas metodes¹³. Brūss Stērlings (*Michael Bruce Sterling*, dz. 1954) jau 2004. gadā rakstīja, ka “tā sauktie jaunie mediji, digitālie mediji mirst daudz ātrāk nekā jebkurš iepriekšējais mediju veids. [...] Tie mirst, pat nebūdami pietiekami ilgu laiku nostabilizējušies, lai izveidotu savu terminoloģiju.”¹⁴ Kaut gan kopš šīs atziņas publicēšanas ir pagājuši vairāk nekā 15 gadi, digitālo mediju “novecošana” joprojām ir aktuāla, taču digitāli radītā satura apjoms pieaug gan ikdienas komunikācijā, gan atmiņas institūciju (arhīvu, muzeju un bibliotēku) krājumos.

Dokumentārā mantojuma jēdziena neskaidriība atspoguļo konceptuālās problēmas, kas saistītas ar mantojuma jēdziena transformāciju pēdējo 30 gadu laikā. Kopumā tieši dokumentārā mantojuma jēdziens ir palicis bez pietiekamas ievēribas. Pat jaunākajos starptautiskajos dokumentos — “Ieteikumā par dokumentārā mantojuma saglabāšanu un piekļuvi tam, tostarp digitālā formātā” (UNESCO, 2015. gada 11. novembris) — dokumentārā mantojuma jēdziens nav atstāts no mantojuma vērtības perspektīvas: “Dokumentāro mantojumu veido vienīgais dokumenta eksemplārs — vai dokumentu kopums —, kam ir būtiska un nezūdoša vērtība kopienā, kultūrā, valstī vai cilvēcei kopumā un kuru sabojāšana vai zudums būtu uzskatāmi par postu. Šāda mantojuma nozīmīgums var tapt skaidrs tikai laika gaitā. Pasaulē dokumentārajam mantojumam ir globāla nozīme, un ikviens par to ir atbildīgs; tas ir pilnībā jāaizsargā un jāaizsargā visu vajadzī-

bām, pienācīgi ņemot vērā un apzinoties kultūras tikumus un praktiskās problēmas. Tam ir jābūt tādām, kas ikvienam bez kavēšanās ir pastāvīgi pieejams un atkārtoti izmantojams. Šāds mantojums nodrošina veidus, lai izprastu sociālo, politisko, kopīgo, kā arī personīgo vēsturi. Tas var palīdzēt rast pamatu labai pārvaldībai un ilgtspējīgai attīstībai. Katrā valstī tās dokumentārais mantojums atspoguļo šīs valsts atmiņu un identitāti un tāpēc palīdz noteikt tās vietu pasaules kopienā.”¹⁵

Tādējādi aktualizējas nepieciešamība pašām atmiņu institūcijām arvien vairāk nodoties savu krājumu pētniecībai, izziņai, aprakstīšanai un kontekstualizācijai, meklējot, skaidrojot un atklājot to nozīmību. Strādājot ar vēstures avotiem kā dokumentāro mantojumu, mainās atmiņas institūciju krājumu vērtības uztvere.¹⁶ Atmiņas institūciju krājumu izpēte parāda dokumentārā mantojuma sniegtās jaunās izpētes perspektīvas, kā arī sinerģijas gan ar citiem kontekstiem, gan sabiedrību kopumā. Pētniecības rezultātu šeit nosaka nevis vienkārša krājumu materiālu “summēšana”, bet gan savstarpēji papildinoša dažādo krājumu materiālu veidu izmantošana. Aplūkojot dažādas izcelsmes un atšķirīgas tipoloģijas vēstures avotus kā dokumentāro mantojumu, tiek panākta citāda pieeja šo avotu un ar tiem saistīto tēmu izpētei, kas ir sevišķi būtiski mūsdienās, kad arvien pieaug pieprasījums tilta veidošanai starp pētniecību un sabiedrību.

Dokumentārā mantojuma izpēte: sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību

2018. gada nogalē Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB) sadarībā ar Vidzemes Augstskolu ieguva tiesības valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” ietvaros īstenot projektu “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību”. Projekta mērķis bija izzināt iepriekš nepietiekami pētītus

Latvijas dokumentārā mantojuma aspektus par līdz šim maz pētītiem vēstures periodiem un jautājumiem, pievēršoties novārtā atstātām pētniecības tēmām un pārvarot pētniecībā pastāvošās etniskās un lingvistiskās barjeras, un radīt jaunus ceļus iegūto zināšanu iedzīvināšanai plašākā sabiedrībā. Projektā galvenā uzmanība bija vērsta uz Latvijas Nacionālās bibliotēkas speciālo krājumu starpdisciplināru izpēti.

Projekta uzdevums bija pievērst uzmanību tam, ka īpaši būtiski apzināties pievienoto vērtību, ko rada mantojuma statuss, ir gadījumos, kad dokumentārais mantojums tiek izmantots kā avots vēstures rakstīšanai, kā arī, izstrādājot vietējās politikas dokumentus un/vai tūrisma veicināšanas programmas. Piemērojot mantojuma pieeju dokumentiem, kas līdz šim galvenokārt vērtēti kā vēstures avoti, vai, gluži pretēji, piešķirot mantojuma statusu dokumentiem, kas agrāk nav uzskatīti par vēstures avotiem, ir iespējams atklāt jaunus pagātnes izpētes konteksta slāņus. Šāda pieeja tiešā veidā ietekmē arī vēstures rakstīšanu, paplašinot sabiedrības izpratni par tās kultūras mantojumu un izceļot tā nozīmi kopējā valsts vēstures politikā un kopējā nacionālā kultūras mantojuma kompleksā.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājumu veido vairāk nekā 4,3 miljoni vienību, kas aptver visas zinātnes nozares ar profilu humanitārajās un sociālajās zinātnēs, kā arī dažādus darbus par Latviju. Projekta ietvaros īpaša uzmanība tika pievērsta LNB krājumā esošajiem netekstuālajiem dokumentārajiem materiāliem, piemēram, kartogrāfiskajiem avotiem un mākslas, fotomākslas, mūzikas un arhitektūras vēstures avotiem. Turklāt apzināti tika veicināta kontekstuāla pieeja šī avotu kompleksa izpētei. Īpaši aktuāli tas ir, strādājot ar pagātnes sarežģīto mantojumu, kas ir saistīts ar cenzūru un citām kultūras un varas mijiedarbības izpausmēm, kur tieši mantojuma pieeja ļauj ieraudzīt un izgaismot pagātnes neērtos un sāpīgos kontekstus un atziņas. Būtisku projektā pētāmo rakstīto un

daļēji arī vizuālo vēstures avotu daļu veido biogrāfiskie materiāli, kas glabājas LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājumā. Tie ir saistīti ar ievērojamu Latvijas kultūras darbinieku dzīvi. Rokrakstu personālfondi nereti satur unikālus nepublicētus avotus. To avotpētnieciskajai interpretācijai un heuristikā potenciāla izmantošanai nepieciešams pielietot gan hermeneitisko metodi, gan ideju vēstures un konceptuālās vēstures (vācu: *die Begriffsgeschichte*, angļu: *conceptual history*) pieejas.

Projekta kontekstā nozīmīgi bija grāmatniecības teorijas (biblioloģijas) koncepti, kas balstīti vēsturiskajā socioloģijas teorijā: tie aplūko grāmatniecības filozofiskās problēmas un grāmatas lomu sabiedrības saziņas procesā. Grāmatniecības vēstures pētījumos avotu apzināšanā, sistematizācijā un analizē izmanto amerikāņu kultūrvēsturnieka Roberta Darntona (*Robert Darnton*, dz. 1939) izstrādāto modeli, kas grāmatniecību skata kā sociālu un kultūras komunikācijas procesu.¹⁷ Tajā autoru idejas tiek pārraidītas ar iespieddarbu starpniecību, kas daudzveidīgi ietekmē sabiedrību. Darntona modeli, kurā ir pieci galvenie dalībnieki — autors, izdevējs, iespiedējs, grāmatirgotājs un lasītājs —, sevišķa nozīme ir piešķirta informācijas saņēmējam — lasītājam —, kurš dažādos veidos nodrošina atgriezenisko saikni ar autoru. Būtiska nozīme ir grāmatniecības sociāli politiskajam un kultūras kontekstam. Roberta Darntona piedāvātais grāmatniecības vēstures izpētes modelis apstiprina Latvijas grāmatzinātnē jau pazīstamo¹⁸ sistēmisko pieeju, kas īstenota LNB Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas izveidotāja Alekseja Apiņa (1926–2004) pētījumos.

Pētījumu tēmas šajā projektā aplūkotās arī kontekstā ar sociālajās zinātnēs aktuālo priekšstatu par tiklojumu. Projekts ir vērsts uz Latvijas vēsturē maz pētītām vai nepētītām problēmām un neapgūtā dokumentārā mantojuma identificēšanu Latvijas Nacionālās bibliotēkas speciālo krājumu kolekcijās, tādēļ vispirms tika noskaidrots izvēlēto

pētījumu tēmu pašreizējais historiogrāfiskās izpētes līmenis. Dokuments šādā izpratnē ir materiālās kultūras mantojuma objekts, kas paredzēts lietošanai sociālajā komunikācijā. Līdz ar to dokuments (vēstures avots), kas ieguvis mantojuma statusu, ir atpazīstams sabiedrībā un tādējādi kļūst par sociālā tīklojuma sastāvdaļu. Tas nepastāv izolēti kā muzeja “eksponāts”, bet iegūst savu funkciju vai lomu, kas atkarīga no tam piešķirtās nozīmes — no tā, kādās sociālajās attiecībās šis objekts ir iesaistīts.

Projektā izmantotās analītiskās kategorijas, savukārt, tiek atvasinātas no izpētes gaitā iegūtajiem datiem, lietojot indukcijas metodi: virzoties no konkrētā uz vispārīgo. Tādējādi iespējams detalizēti atsegt jaunus izpētes aspektus: laika un telpas dimensijas nianšes un saskari ar citām humanitāro zinātņu disciplinām — valodniecību, literatūrzinātni, bibliotēkzinātni un reliģiju vēsturi.

Dokumentārā mantojuma pētniecība: jaunas pieejas un atklājumi

Projekta gaitā tika veikta sistemātiska Latvijas Nacionālās bibliotēkas speciālo krājumu kolekciju (Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājums, Konrāda Ubāna Mākslas lasītavas iespieddarbu un vizuālā dokumentārā mantojuma krājums, Karšu lasītavas krājums, Letonikas un Baltijas centra krājums), kā arī citu atmiņas institūciju kā Latvijā, tā ārvalstīs (Vācijā, Zviedrijā, Igaunijā, Lietuvā, Polijā) krājumu zinātniska izpēte. Tā atklāja šo krājumu senākos, mazpazīstamākos slāņus, kā arī aktualizēja svarīgas vēstures avotu grupas. Līdz ar to veidojās bāze turpmākajiem starpdisciplinārajiem pētījumiem, sekmējot sadarbību ar citām atmiņas institūcijām un privātpersonām, un veidojās pamats jaunu kultūras tūrisma maršrutu izveidei.

Projekta gaitā īstenoti pētījumi par literāro kultūru Baltijā 18. gadsimtā divos līmeņos: par latviešu valodā iespiesto grāmatniecību un par rokraksta literatūru latviešu valodā,

kas sniedz atziņas par apgaismības ideju tīkla veidošanos Baltijā, nacionālās pašapziņas nostiprināšanās aspektiem, grāmatniecības nozīmi sociālajās pārmaiņās un latviešu sabiedrības modernizācijā. Turpināta Baltijas zinātnes vēstures izpēte, apzinot un kontekstualizējot jaunus avotus par Vidzemes enciklopēdistu darbību, tās ietekmi uz vēstures pētniecības un nacionālās daiļliteratūras pirmsākumiem.

Pētījumi par Zviedrijas latviešu grāmatniecību apstiprina pieņēmumu par grāmatniecību kā kompleksu sociālu fenomenu, kurā apvienojas dažādu procesu ietekme. Šeit sava loma ir gan poligrāfiskajai bāzei un grāmatu mākslinieciskajai apdarei, gan dažādiem iespieddarbu izplatīšanas kanāliem: līdzās jau iepriekš praktizētajiem (grāmatnīcas, kolportāža, subskrībcija, izpārdošana u. c.) radās tikai trimdas apstākļiem specifiskās grāmatu izplatīšanas prakses un lasītāju klubi. Pētījumā atsevišķi izcelta reklāmas kā grāmatu tirgus katalizatora nozīme, izmantojot periodiskos izdevumus, kā arī kritikas loma grāmatu noieta sekmēšanā. Mītnes zemju periodisko izdevumu izkliede ir faktors, kas reizē gan veicina kritikas viedokļu daudzveidību, gan atražo zināmu diletantismu. Iespēju robežās ir mēģināts apkopot informāciju arī par to grāmatu pircēju un lasītāju daļu, kuru viedokli trimdas prese neatspoguļo. Apgūtais empīriskais materiāls ļauj izdarīt pamatotākus secinājumus par latviešu grāmatniecības tradīciju pēctecību trimdas apstākļos, kā arī par novitātēm, kas radušās mītnes zemju grāmatniecības vides un tehnoloģiju attīstības rezultātā.

Citos grāmatniecības vēstures pētījumos ir izdevies precizēt izdevēju pieeju Sebastiāna Minsteras (*Sebastian Münster*, 1488–1552) “Kosmogrāfijas” starp 1544. un 1600. gadu iespīestajos izdevumos iekļautā Livonijas apraksta ilustrēšanai. Pētījumā noskaidrotas ilustrāciju sastāva izmaiņas un funkcijas dažādos izdevumos, kā arī iegūti jauni dati par to autentiskumu un izcelsmi (aizguvumu avotiem).

Pētījumu gaitā iegūtas padziļinātas zināšanas par humānisma un baroka izpausmēm 16. un 17. gadsimta vācbaltiešu literatūrā un par literatūras īpašo lomu vācbaltiešu kopienas kolektīvās atmiņas nostiprināšanā. Noskaidrots un precizēts 16. gadsimtā Augustīna Eicēdija sacerētās poēmas “Daugavas paklājs” (*Aulaeum dunaidum*) vēsturiskais konteksts.

Kārtojot latgaliešu rakstnieka, diriģenta un skolotāja Antona Rupaiņa (Ontons Rupaiņš, 1906–1976) rokrakstu fonda materiālus, iegūts ieskats ne tikai izcilā latgaliešu literāta biogrāfijā, bet arī trimdas (Vācijas un ASV) latgaliešu izdevējdarbībā.

Izpētot 17. gadsimta Rīgas Akadēmiskās ģimnāzijas audzēkņu disertāciju izdevumus, konstatētas šo jaunlatiņu literatūras korpusu teksta uzbūves vienojošās pazīmes. Secināts, ka šī uzbūve ir ļoti stabila, gadsimta gaitā nemainīga un tuva citu Eiropas 17. gadsimta mācību iestāžu disertāciju uzbūvei. Padziļināti aplūkoti Rīgas Akadēmiskajā ģimnāzijā aizstāvētajām disertācijām pievienotie veltījumi un apsveikumu dzejoļi (t. s. okazionālā dzeja) jaunlatiņu valodā. Noteikti šajos tekstos lietotie klasiskās dzejas pantmēri, to proporcijas; gūts priekšstats par izplatītākajiem tropiem un figūrām, Rīgā lietotās jaunlatiņu leksikas īpatnībām.

Pētījumos par populāro literatūru un tās lasīšanu noteikts daiļliteratūras izdevumu apjoms un identificēti kritēriji, kas noteica izdevuma piederību dižpārdokļu kategorijai un raksturoja sabiedrības attieksmi pret lasīšanu un grāmatu patēriņu. Tirgus ekonomikas apstākļos pamatots kritērijs populārāko grāmatu, autoru un literatūras grupu noteikšanai ir to atkārtotie izdevumi un ziņas par papildu tirāžu. Autentisks avots par literārā tirgus situāciju, lasīšanas vadību un ideoloģiju ir dažādu veidu publikācijas presē — no pedagogu un kritiķu vērtējumiem līdz veikalu vadītāju un bibliotēku darbinieku vērojumiem. Presē paustie viedokļi ļauj izsekot literārā tirgus idejiskās un morālās regulēšanas

tendencēm un saskatīt sabiedrības garīgās elites nolūkus virzīt cilvēku jūtas un uzskatus vēlamā gultnē: audzināt tautu ar grāmatas palīdzību. Pašu lasītāju viedokļi pieejamajos avotos (atmiņās, dienasgrāmatās, vēstulēs un citur) pausti fragmentāri.

Pētījums par garīgo nepakļaušanos un pretestību padomju okupācijas varai Latvijā apstiprina hipotēzi, ka sabiedrība nebija pasīva padomju varas informācijas saņēmēja. Noteiktās profesionālajās un sociālajās grupās (kultūras darbinieki, pedagogi, bijušie sociāldemokrāti u. c.) konstatēta no iepriekšējām paaudzēm pārņemta, kā arī dzīves pieredzē iegūta pārliecība par nozīmīgām politiskajām, sociālajām un kultūras vērtībām, kuras nereģistrēti bija pretrunā valdošās varas nostādņēm. Šai pārliecībai bija izšķiroša loma kultūras vērtību pārnēsē, jo, lai gan valsts drošības iestāžu informatoru tīkls okupētajā Latvijā bija plašs, pilnīgi visus aizliegtās literatūras krājumus un neatļautos informācijas apmaiņas kanālus padomju režīmam likvidēt neizdevās. Daudzās privātajās bibliotēkās tika saglabāta Latvijas Republikas laikā iegādātā vēstures literatūra, prese, arī politiskie, reklāmas un propagandas izdevumi. Turklāt tie netika īpaši slēpti, kas liek domāt par samērā brīvu šīs literatūras apriti neformālajā komunikācijā. Tika spriests par pirmskara kultūru, kā arī par padomju varas ieviestajiem vārda brīvības ierobežojumiem, kolektivizāciju, nacionālizāciju un valsts neatkarības atgūšanas iespējām. 1940. gada nogalē privātos dzīvokļos un savrupmājās paslēpa tūkstošiem Latvijā izdoto teozofisko darbu. Nacistiskās okupācijas gados teozofi atsāka tikšanās, kopīgus literatūras lasījumus, muzikālus vakarus nelielās grupās un kustībai tika piesaistīti arī jauni interesenti. Šī prakse turpinājās arī padomju okupācijas gados, neraugoties uz pirmajiem arestiem 1948. gadā. Pēc atgriešanās no izsūtījuma 1950. gadu otrajā pusē daļa teozofu turpināja nelegāli darboties nelielās grupās ne tikai Rīgā, bet arī Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī un Jelgavā. Vērtību pārnese

un samērā brīva neformālā komunikācija, ko pilnībā nespēja pārtraukt pat plašās Staļina laika represijas, faktiski nodrošināja Latvijas valstiskuma apziņas saglabāšanu.

Darbā ar LNB Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājuma fotogrāfiju materiāliem iegūtie rezultāti aptver 19. gadsimta otrās pusēs un 20. gadsimta sākuma institucionālo fotogrāfiju albumu kā īpašu vēsturisko avotu raksturojumus un izcelsmes skaidrojumus. Iegūtas zināšanas par Latviešu fotogrāfiskās biedrības etnogrāfisko fotogrāfiju krājuma veidošanas ierosinājumu un vadlīnijām, ko noteica latviešu fotogrāfs, fotorūpnieks un izdevējs Mārtiņš Buclers (1866–1944), un izveidotā krājuma nokļūšanu atmiņas institūciju krājumos; par speciālās izglītības un veselības aprūpes aizsākumiem Rīgā.

Cits pētījums Latvijas fotogrāfijas vēsturē saistīts ar Roberta Johansona (1877–1959) atstātā mantojuma apguvi. Papildināts un padziļināts Johansona biogrāfijas izklāsts, viņa daiļrades analīze. Publiskots viņa plašs līdz šim npublicētais atstātais vizuālais mantojums: mākslas fotogrāfijas jeb piktorālās fotogrāfijas paraugi, dokumentālā fotogrāfija. Pētījumu gaitā paplašināts Latvijas fotogrāfijas vēstures konteksts.

Pētījumi par vēsturnieku Roberta Malvesa (1905–1982) un Rūdolfā Širanta (1910–1985) ieguldījumu Latvijas arhitektūras mantojuma saglabāšanā skar ne tikai relatīvi šauru kultūras pieminekļu aizsardzības jomu. Padomju režīmam nevēlamie pētnieki sava darba rezultātus varēja publicēt tikai fragmentāri, kaut arī nozares speciālistu vidū viņu zinātniskā autoritāte bija augsta. Vēstures zinātnes ideoloģiskā kontrole noteica to, ka unikāli izpētes materiāli par Latvijas kultūras vēsturi 1960. un 1970. gados palika ārpus sabiedrībai pieejamo akadēmisko publikāciju loka. Neraugoties uz minētajiem ierobežojumiem, Latvijas arhitektūras mantojuma izpēte šajā laika posmā turpināja attīstīties līdz ar jaunu dokumentāro un lietisko avotu (vēsturiskās apbūves objektu) izpētes

metožu pakāpenisku apguvi. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājumā saglabātie pētījumu materiāli, zinātniskā darba atskaite, objektu fotofiksācijas materiāli, kā arī vēsturnieku autobiogrāfiskās piezīmes, dienasgrāmatas un sarakste veido daudzveidīgu avotu bāzi pētījumam par vēstures zinātnes attīstību un tās politisko kontroli Latvijā 20. gadsimta otrajā pusē.

Bibliogrāfiskā pētījuma “Rīgas jezuītu kolēģijas bibliotēka 1583–1621” ietvaros sadarbībā ar LU Akadēmisko bibliotēku, Zviedrijas Nacionālo bibliotēku un Upsalas Universitātes bibliotēku radīts Latvijas grāmatniecības vēsturē nozīmīgs zinātniskais katalogs, kas publicēts 2021. gadā.¹⁹ Līdztekus bibliogrāfiskajam darbam Rīgas jezuītu kolēģijas bibliotēkas unikālais krājums tika prezentēts plašākai Latvijas un ārvalstu auditorijai.

Pētniecības tēmas “Latvijas 18. un 19. gadsimta kartogrāfiskais mantojums” ietvaros apzināti un izmantoti publicētie un npublicētie avoti, kuros rodama informācija par Latvijas teritorijas kartēšanas vēsturi šajā periodā. Atklājās, ka trūkst apkopojošas informācijas par Latvijas teritorijas kartēm, kas publicētas atlantos. Pētījumā tika pievērsta uzmanība Baltijas jūras un Krievijas impērijas topogrāfisko atlantu apzināšanai un izpētei, lai identificētu to esamību Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājumā, Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā, LU Akadēmiskajā bibliotēkā un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā. Lielākā daļa šo atlantu glabājas LNB retumu krājumā. Lai veicinātu šo materiālu plašāku izmantošanu, ar tiem jāpapildina LNB digitālā kolekcija.

Secinājumi

Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājums glabā unikālas, līdz šim zinātniskajā, kultūras un izglītības aprītē neizmantotas mūsu nācijas un valsts vēstures liecības. Kamēr šie informācijas nesēji — seniespiedumi, rokraksti,

grafikas atklātnes, plakāti, kartes — guļ plauktos neatšifrēti, netranskribēti, neiztulko ti un bez vēsturiskā konteksta, tie ir statistiski artefakti. Šo unikālo vēstures avotu atšifrēšanu un izmantošanu lielākoties var veikt tikai speciālisti. Vienīgi tad, kad šie materiāli ir nonākuši pētnieku uzmanības lokā, tos kvalificē kā dokumentāro mantojumu. Pētījumu gaitā iegūtos rezultātus nodod sabiedrības vērtējumam publikācijās, izstādēs, priekšlasījumos, izglītības programmās, tūrisma maršrutos. Dokumentārais mantojums kļūst par dalībnieku mūsu kolektīvās vēsturiskās atmiņas refleksijās. Vidzemes Augstskolas pētnieku uzmanības lokā, savukārt, bija Latvijas dabas objektos atklātās rakstu zīmes un petroglifi, kas ir nozīmīga dokumentārā mantojuma sastāvdaļa. Augstskolas pētnieki un studējošie vienlaikus veica arī pētījumus par dažādu sabiedrības grupu un paaudžu attieksmi pret dokumentāro mantojumu un tā komunikācijas ceļiem un metodēm.

Projekta izpildes gaitā ir iegūtas jaunas zināšanas un nozīmīgi papildināta avotu bāze turpmākiem pētījumiem humanitārajās zinātnēs. Tādējādi ir radīti priekšnoteikumi, lai avots varētu kļūt par dokumentāro mantojumu un tikt pilnvērtīgi izmantots starpdisciplināri, t. sk. ārpus akadēmiskās pētniecības ietvariem. Projekta rezultātā ir:

- konceptualizēts dokumentārā mantojuma izvērtēšanas, aizsardzības, saglabāšanas un tālākizmantošanas diskurss, t. sk. rosinot turpmākos soļus tā pastiprinātas aizsardzības mehānismu ieviešanā (piemēram, sagatavojot jaunas nominācijas UNESCO mantojuma programmās, jaunus projektu pieteikumus, rekomendācijas rīcībpolitikas dokumentiem);
- sistematizētas, transkribētas, tulkotas un aprakstītas iepriekš zinātniskajā aprītē maz izmantotas vai neizmantošanas vēsturiskās kolekcijas, apzināti jauni vēstures avoti, tie sagatavoti tālākai zinātniskai izpētei un iekļaušanai kultūras un izglītības norisēs;
- empīrisku pētījumu rezultātā iegūti dati par dažādu sabiedrības grupu un paaudžu attieksmi pret dokumentāro mantojumu un tā komunikācijas ceļiem un metodēm.

Projekta rezultātā ir izdota virkne nozīmīgu publikāciju, piemēram, Kristīnes Zaļumas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas un katalogs "Rīgas jezuītu kolēģijas grāmatu krājuma (1583–1621) katalogs. Krājuma vēsture un rekonstrukcija" (sast. Gustavs Strenga). Notikušas zinātniskas konferences un semināri, sabiedrībai piedāvātas tematiskās izstādes un tās pavadošas muzejpedagoģiskas programmas, lekcijas, semināri, lasījumi un video sarunas tīmekļa video koplietošanas platformā "YouTube". Jāmin arī starptautiskās zinātniskās konferences "Latviešu terminoloģija simts gados: pirmās Terminoloģijas komisijas atceres konference", rīkota sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisiju, un "Garlībam Merķelim — 250". Projektam noslēdzoties, klajā nāks monogrāfijas (par skolu vēsturi, par muižu bibliotēkām), karšu izdevums ar komentāriem, kā arī divi Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātnisko rakstu sējumi, kolektīvā monogrāfija "Grāmata Latvijai ārpus Latvijas" (pētījums par Livonijas Atskaņu hroniku) un daudzi vērtīgi raksti. Projektā veiksmīgi īstenota sadarbība ar Latvijas Universitāti, tās Humanitāro zinātņu fakultāti, Vēstures un filozofijas fakultāti, kā arī LU Literatūras, folkloras un mākslas institūtu, Rīgas domi, Valsts kultūrkapitāla fondu, Rāmavas Depkina muižu un Vācijas Federatīvās Republikas vēstniecību.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas darba daudzfunkcionalitāte ļauj pētījumu rezultātus nekavējoties nodot sabiedrības vērtējumam. Tā uz Kristīnes Zaļumas monogrāfijas bāzes²⁰ tika izveidota izstāde "Neredzamā bibliotēka" un organizēti zinātniskie lasījumi, kas ieguva plašu rezonansi sabiedrībā. Projektā īstenoto pētījumu rezultātus prezentēja arī izstādē "Jelgavas Stefenhāgeni 1769–1919", kuras

materiāli pieejami tās veidotāju Lilijas Līmanes un Paula Daijas veidotajā katalogā, un Reiņa Vāvera veidotajā izstādē “Latvijas militārā kartogrāfija”. Kristīnes Zaļumas publicētais pētījums par Latvijas Nacionālās bibliotēkas vēsturiskajām ēkām bija pamats velomaršruta pa bibliotēkas kādreizējām mājvietām izstrādei. Tas guva lielu atsaucību, un velo ekskursijas laikā dalībniekus iepazīstināja ar interesantām bibliotēkas vēstures epizodēm. Projekta noslēguma posmā LNB atklāta arī izstāde “Atgriešanās. Senākā dzīvā grāmata latviešu valodā”, kurā eksponēta no Upsalas Universitātes bibliotēkas atceļojusi senākā saglabājusies latviešu valodā izdotā grāmata (1585), kas reiz piederēja Rīgas jezuitiem. Tāpat notikusi izdevuma “Rīgas jezuitu kolēģijas grāmatu krājuma (1583–1621) katalogs. Krājuma vēsture un rekonstrukcija” (sast. Gustavs Strenga) veiksmīga atvēršana, kas ievadīja gaidāmo, valsts pētījumu programmas projekta īstenošanas gaitā topošo daudzgadu notikumu ciklu “Latviešu grāmatai — 500”.

Īpaši izceļama projektā ir arī padziļinātā sadarbība ar Vidzemes Augstskolu. Vidzemes Augstskola projektā nodrošināja pētījuma rezultātu pieejamību politikas veidotājiem un plašākai sabiedrībai, tādējādi veicinot novatorisku pieeju ciešākai sadarbībai starp pētniecību un sabiedrību. Projekta digitālo risinājumu kontekstā jāmin Vidzemes Augstskolas pētnieka Jura Smaļinska iegūtie nozīmīgi Latvijas dabas pieminekļu — smilšakmens atsegumu un alu (Gūtmaņa alas,

Skaņā kalna, Lībiešu upurālu) — trīsdimensiju modeļi ar tajos esošajām rakstu zīmēm un petroglifiem. Tie ir brīvi pieejami tālākiem pētījumiem Latvijas Nacionālajā digitālajā bibliotēkā. Tas ir nozīmīgs papildinājums bibliotēkas glabātajam dokumentārajam mantojumam. Nozīmīgi ir Vidzemes Augstskolas veiktie pētījumi par LNB lasītāju iegūto informācijas meklēšanas pieredzi, izmantojot LNB digitālos resursus, un par informācijas atrašanas iespēju uzlabošanu. LNB un Vidzemes Augstskolas veiksmīgi uzsāktā sadarbība vainagojās arī ar jauna projekta pieteikuma iesniegšanu nākamajam projektam konkursam valsts pētījumu programmā.

Pateicības

Raksts ir sagatavots valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību” (2018–2021; projekta nr. VPP-IZM-2018/1-0022) ietvaros.

Acknowledgement

This article has been prepared within the framework of the project “The Significance of Documentary Heritage in Creating Synergies Between Research and Society”, (2018–2021; project no. VPP-IZM-2018/1-0022) of the National Research Programme “Latvian Heritage and Future Challenges for the Sustainability of the State”.

*Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.*

Avoti un piezīmes

- 1 Smith L. *Uses of Heritage*. London & New York: Routledge, 2006, xiv, 350 pp.: 11–43; Howard P. *Heritage. Management, Interpretation, Identity*. London & New York: Continuum, 2008, ix, 278 pp.: 186–243.
- 2 Sinerģijas jēdziena skaidrojuma izmantots izdevums: Nortone A. L. (sast., virsred.). *Ideju vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 484. lpp.
- 3 Skat.: Benardou A., Champion E., Dallas C., Hughes L. M. (Eds.). *Cultural Heritage Infrastructures in Digital Humanities*. London & New York: Routledge, 2018, xvii, 172 pp.
- 4 Jokilehto J. *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth Heinemann, 2002, xiv, 354 pp.: 4–6.

- 5 Meusburger P., Heffernan M., Wunder E. (Eds.). *Cultural Memories. The Geographical Point of View*. Heidelberg, London, New York: Springer, 2011, viii, 383 pp.
- 6 Hutton P. Mentalities, the Matrix of Memory. In: *Historical Perspectives on Memory*. *Studia Historica*, No. 61. Ollila A. (Ed.). Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1999, pp. 69–90: 88.
- 7 Prodan A. C. Memory of the World, Documentary Heritage and Digital Technology: Critical Perspectives. In: *The UNESCO Memory of the World Programme. Key Concepts and Recent Developments*. Edmondson R., Jordan L., Prodan A. C. (Eds.). New York: Springer, 2020, pp. 159–174.
- 8 Layland P. Worldwide significance. The Memory of the World Register. *National Library of Australia News*. Dec. 2001. 17–20 (18).
- 9 Citēts pēc: Lund N. W. Document Theory. *Annual Review of Information Science and Technology*. 2009, 43 (1): 1–55 (7).
- 10 Edmondson R. *Memory of the World. General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage*. Revised edition. Paris: UNESCO, 2002, p. 40.
- 11 Buckland M. Document Theory. *Knowledge Organization*. 2018, 45 (5): 425–436. Par dokumenta jēdzienu sk. arī šī autora monogrāfiju: Buckland M. *Information and Society*. Cambridge & London: The MIT Press, 2017, xiv, 217 pp.: 21–27, 63–70.
- 12 Müller P. Understanding history: hermeneutics and source criticism in historical scholarship. In: *Reading Primary Sources. The Interpretation of Texts from Nineteenth and Twentieth Century History*. Dobson M., Ziemann B. (Eds.). London & New York: Routledge, 2009, pp. 21–36.
- 13 Ivanovs A. Dator tehnoloģijas vēstures avotu reprezentācijā, edīcijā un avotpētnieciskajā kritikā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2012, (4): 5–31.
- 14 Stērlings B. Mediju paleontoloģija. Grām.: *Imagināro mediju grāmata. Vispatiesākā komunikācijas medija sapņa meklējumos*. Kluitenbergs Ē. (red.). Rīga: Jauno mediju kultūras centrs RIXC, 2011, 55.–72. lpp.: 56.
- 15 Recommendation concerning the Preservation of, and Access to, Documentary Heritage Including in Digital Form. UNESCO. Paris, 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244675.page=5> Sk. 2021. g. 26. nov.
- 16 Vitali S. Context is Everything: Sharing Knowledge among Archives, Libraries and Museums. *Latvijas Arhīvi*. 2008, (3): 33–44.
- 17 Darnton R. What is the History of Books? *Daedalus*. 1982, 111 (3): 65–83.
- 18 Apinis A. *Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum*. Rīga: Liesma, 1991, 221 lpp.; Apinis A. *Soļi latviešu senākās grāmatniecības un kultūras takās*. Rīga: Preses nams, 2000, 326 lpp.
- 19 *Catalogue of the Riga Jesuit College Book Collection (1583–1621). History and Reconstruction of the Collection / Rīgas jezuītu kolēģijas grāmatu krājuma (1583–1621) katalogs. Krājuma vēsture un rekonstrukcija*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021, 618 lpp.
- 20 Zaļuma K. *Neredzamā bibliotēka. Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 kolekcijas*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019, 255 lpp.

Par autoriem

Mg. Dagnija Baltiņa ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas Speciālo krājumu departamenta direktore kopš 2018. gada. Ieguvisi bakalaura grādu vēsturē Latvijas Universitātē un maģistra grādu kultūras mantojuma studijās Brandenburgas Tehniskajā universitātē un Dīkinas universitātē Austrālijā. No 2008. līdz 2016. gadam vadījusi UNESCO Latvijas Nacionālo komisiju, tai skaitā no 2009. līdz 2011. gadam pārstāvēt Latviju UNESCO Izpildpadomē kā tās viceprezidente. Dagnija Baltiņa ir UNESCO normatīvo instrumentu un kultūras mantojuma politikas eksperte, īpaši par UNESCO Pasaules mantojuma saglabāšanas un aizsardzības un dokumentārā mantojuma jautājumiem. Regulāri piedalās dažādās starptautiskās konferencēs un ekspertu darba grupās. Šobrīd Dagnija Baltiņa izstrādā savu promocijas darbu vēsturē Latvijas Universitātē.

Dr. hist. Vija Daukšte ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra vadītāja pētniece, Vidzemes Augstskolas emeritētā profesore, valsts pētījumu programmas projekta "Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību" (VPP-IZM-2018/1-0022) vadītāja, Triju Zvaigžņu ordeņa virsniece. Zinātniskās intereses saistītas ar Latvijas 19. gadsimta vēsturi un vācbaltiešu kopienas vēsturisko mantojumu.

Dr. hist. Mārtiņš Mintauris ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Letonikas un Baltijas centra vadītāja vietnieks, LNB Alekseja Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas vadītājs, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes docents, biedrības "ICOMOS Latvija" loceklis. Zinātniskās intereses saistītas ar kultūras mantojuma teoriju, arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsturi, Latvijas 19. un 20. gadsimta vēsturi.

About the Authors

Mg. Dagnija Baltiņa is the Director of the Special Collections Department at the National Library of Latvia since 2018. She has a Bachelor's degree in History from the University of Latvia and Master's degree in World Heritage studies from Brandenburg Technical University (Germany) and Deakin University (Australia). From 2008 to 2016, she served as the Secretary General at the Latvian National Commission for UNESCO and from 2009 to 2011 also represented the Republic of Latvia at the UNESCO Executive Board being elected its Vice-President. Dagnija Baltiņa is an expert in UNESCO standard-setting instruments and cultural heritage policies, especially in the framework of UNESCO World Heritage and documentary heritage. She regularly participates and joins international conferences as well as expert working groups. Currently, she is developing her PhD in History at the University of Latvia.

Dr. hist. Vija Daukšte is the leading researcher of the National Library of Latvia, Letonica and Baltic Centre, emeritus professor of Vidzeme University of Applied Sciences, director of the National Research Programme Project "The Significance of Documentary Heritage in Creating Synergies between Research and Society" (VPP-IZM-2018/1-0022), has been awarded the title of the Officer of the Order of the Three Stars. Research interests: history of Latvia in the 19th century and the historical heritage of the Baltic German community.

Dr. hist. Mārtiņš Mintauris is deputy director of the Letonica and Baltic Centre of the National Library of Latvia (NLL), head of Aleksejs Apinis' Rare Books and Manuscripts Reading Room of the NLL, assistant professor of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, member of the association ICOMOS Latvia. Research interests: cultural heritage theory, history of the protection of the architectural heritage, history of Latvia in the 19th and 20th centuries.

INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVES OF DOCUMENTARY HERITAGE

Dagnija Balčiņa

Dagnija.Baltina@lnb.lv

Vija Daukšte

Vija.Daukste@lnb.lv

Mārtiņš Mintauris

Martins.Mintauris@lnb.lv

Summary

Keywords: *cultural heritage theory, documentary heritage, library special collections, the social importance of heritage*

The article looks at the results of the implementation of the project entitled “The Significance of Documentary Heritage in Creating Synergies Between Research and Society”, within the National Research Programme “Latvia’s Heritage and Future Challenges for National Sustainability”, by the National Library of Latvia in cooperation with Vidzeme University of Applied Sciences. The concept of the documentary heritage is conceptually evaluated, linking it to the cultural heritage discourse today, as well as highlighting the importance of the documentary heritage evidences as sources of history, creating a new understanding of the prospects of exploration of Latvia's history, including issues related to social groups and communities whose role in Latvia's history until now has been studied fragmentarily or is still being perceived with prejudices.